

ւելի մանրամասն արարողութիւններ կը գտնուին Հռոմայեցւոց մէջ, որ հմայից գիտութեանը արդիւնք մըն է, այն գիտութեանը՝ որ ամէն բանի կը յարի, ոչ միայն ամենապարզ գործողութեանց, այլ նոյն իսկ ամենէն անտարբեր խօսքերուն, և ինչուան մարդկանց ամենէն աւելի ընտանեկան սովորութեանցն հետ կը միանայ:

Բայց ամենամեծ թշուառութեանց միջոց, որ երբեմն երբեմն հռոմեական հասարակապետութիւնը կորստեան վտանգի մէջ զրին, Հռոմայեցիք այնպիսի կրօնական գործողութեամբ մը փայլեցան, որուն նմանը Եռնաստանի մէջ երեւցած չէ, այսինքն հանգիստաւոր ուխտ ընելով զոհելու աստուածոց բոլոր այն ընտանի անասունները որ առաջիկայ գարնան պիտոր ծնանէին: Այս կարգէ գուրս զոհը, որ հոս նախնային Գարուն կըսուի, միշտ ծերակուտին և ժողովրդեան հաւանութեանը կարօտ է որ կարենայ կատարուիլ: Ամենէն էտքի անգամ ի գործ դրուեցաւ Փարսիոս Մաքսիմոս գիկտատորին ժամանակը՝ երկրորդ Պոնտիկեան պատերազմին դժբաղդութեանց առթիւ: Թէ որ այսպիսի նուէրներ ստեպ տրուէին, անտարակոյս աւելի ծանր մնասներ կը հասցընէին Հռոմայ՝ քան զանոնք որոնց դէմն առնել կ'ուզէր. և ինծի կ'երևայ որ զիք աւելի կը նեղանան այսպիսի նուիրաց վրայ՝ քան թէ կը հաճին: Միթէ պատուէ՞լ է զանոնք՝ անոնց բարերարութիւնները փձացընելով:

Սակայն ի՞նչ անուամբ անուանեմ այն սարսափելի զոհը, որով Հռոմայեցիք կարծեցին օգնական գտնալ զգիտ իրենց զենքերուն՝ այնպիսի վտանգաւոր ժամանակ մը, որ իրենց փրկութիւնը յուսահատելի կ'երևար: Ի՞նչպէս համարձակիմ ըսել քեզի որ Հռոմայ հրապարակի մը մէջ կեղտ երկի մարդ մը և կնիկ մը, և յոյն երկի մարդ մը և կնիկ մը աստուածներուն զոհեցին: Ըստ անգամ Հռոմայեցիք այդպիսի արիւնհաճեղ պատարագաց հանգիստաւոր եղան, որ Տաւրիոյ վայրենի ժողովրդոց արժանաւայել գործողութիւններ են: Ասոնց սկիզբը Հռոմայ հիմնարկութենէն ի վեր է, և իրեն պատմութեան ամենէն պայծառ օրերը նորոգուեցան՝ Պողոսի Եմիլիոսի և Մարկելլոսի ժամանակները, և գուցէ տասը տարի չկայ որ ծերակոյտը մասնաւոր հրովարտակով մը բոլորովին ջնջեց այս տեսակ զոհը: Ի՞նչպէս, կը հարցընեմ ես ինծի, ի՞նչպէս այդպիսի մեծ և բարեսիրտ մարդիկ՝ այս աստիճանի հրէշ անգթութեան մը ինքզինքնին տուեր են, յուսալով ժողովրդեան փրկութիւնը ապահովցընել քսոմենելի անօրէնութիւն մը գործելով: Ահա այսպէս մարդիկ ամենէն սուրբ բաներուն մէջ ալ չափը անցընելով՝ դահիճ կ'ըլլան յանուն մարդկութեան, և սրբապիղծ յանուն աստուածոց:

ՄԱՆՐԱՎԷՊ

Մեռեալ և կենդանի աղբիկ մը:

Այս գարուս սկիզբները՝ 1815ին, փետրուարի 15ին Ռարիզու մէջ գիշերուան մօտ երկու բեռնակիր պատգարակի մէջ դրած գեռահաս ու միանգամայն ծոցւոր կնիկ մը Պուրպ ճամբուն Մայրութիւն (Maternité) ըսուած հիւանդանոցը տարին: Սովորականէն դուրս զինքը ներս ընդունելու շատ դժուարութիւն հանեցին. որովհետեւ նոյն տեղը ծանր հիւանդութեամբ մը բռնուողներ ու մեռնողներ կային. իրաւամբ կը վախնային որ չըլլայ թէ զայս խեղճն ալ ներս առնելով՝ զոհ մըն ալ աւելի ընեն: Բեռնակիրները ըսին թէ «Այս կնիկը Նոր Կամարջին վրայ մարած ինկած էր, և քովը վազողներէն ոչ ոք ասոր ճանչուոր ելաւ: Ար տանին չէին գիտեր. գրպանները խառնեցին, ու անցագիր մը գտան յանուն Սարիամ-Փրանկիսկայի Սէկլը, կնոջ Բեռնարդոսի Սիւնշման, որ կօշկակար էր Ստորին Հոնոս գաւառին Սիւրաճհէյմ գեղը: Բժիշկ մը որ հոն կը գտնուէր, տեսնելով թէ աս կինը ճամբորդութեան մէջ էր, ըսաւ մեզի որ հոս բերենք: Արեմն աղէկ խնամքով նայեցէք զինքը, վասն զի մենք չենք առներ նորէն տանիր»:

Հոն անկողնի մը վրայ դրին խեղճ կինը ու պատգարակն առած ելան գացին բաներնին:

Նոյն գիշերը աս կինը պղտի սիրուն աղջիկ մը աշխարհք բերաւ: Երբ յետ ցաւոց երկանց Փրանկիսկային խեղքը գլուխը եկաւ, թէպէտ և գեռ հեծեծանաց մէջ էր, չկրցաւ իրեն հանդիպած բանին պատճառը իմանալ: Բլէկ կը յիշեր իր Սագգաղինէ մեծ քրոջը նամակը, որ Ֆրանգէնրպոյ կարգուած, հարուստ ու անգաւակ էր, և կը գրէր իրեն. «Երկու զաւկի տէր ես, երրորդ մըն ալ հիմա պիտի ունենաս. ասիկայ քեզի ծանր բեռն է, եկուր մեր քովը

բնակէ . տղուդ կնքամայրը կ'ըլլամ, և մեր որդւոյն պէս կը սնուցանեմք զան ,» : Փրանկիսկա դեռ կը յիշէր նաև թէ ինքը հազարումէկ ընդդիմութիւններ կը գտնէր այս ճամբորդութեանս , ուրով պիտի ձգէր իր տունը , իր ծեր հիւանդոտ ծնողքը , իր ընկերը որ միշտ կ'ուզէր որ ինքը քովը կենայ , և իր երկու պզտի զաւկները որ գրկէն չէր հեռացըններ : Ինքը տնէն հեռանալէն ետքը ո՞վ պիտի նայէր տանը այսչափ հոգեւոր , ո՞վ պիտի պատրաստէր տղոց համար կարագով օծուած հացի կտորները , ու ծերոց համար խառնածածանք : Բոնցմէ զատ , պզտի նորածին տղան պիտի մնար Գոնդէնըպլլ . իրենց քովը պիտի չմընար , պէտք էր որ Սագգաղինէի տային զայն . . . : — « Իրաւ . բայց տղան հաւուստ կ'ըլլայ , պատասխան տուեր էր Սիւնչման , ու ապրելու համար աշխատելու կարօտ չըլլար ,» : Բայս պատճառին հաւանելով Փրանկիսկա , որոշէր էր որ ճամբայ ելլէ : Փրանկիսկա , տըխուր անկէ երթալուն , որչափ կըցաւ նէ ուշացաւ ճամբայ ելլելու : Բարիդ որ հասաւ , կառաց զաւթին մէջ շատ նեղութիւն սկսաւ իմանալ : Կոհեմութիւն էր հոն կենալը հանգչիլը , բայց Բարիդ ճանչուոր չունէր ու կը փութար քրոջը քովը երթալ : Տօֆէն ըստուած ճամբան հարցուց , ուր որ էին ան ատենը Գոնդէնըպլլի կառքերը , ու ոտքով գնաց՝ ձեռքն ալ իր թէթև բեռը : Իրիկունը կը կոխէր . երթևեկաց ու կառքելու բազմութենէն թըմրած , շփոթած , հիւանդ , սակայն կը տրըձութեամբ կը քայլէր . մէյ մին ալ յանկարծ Նոր Կաճաբձին վրայ ուժն ու զգայութիւնքը կորսնցընելով՝ ինկաւ գետին . . . Ինկէ վերջը ալ ուրիշ բան չէր գիտեր : « Ս'ըր եմ , նեղութեամբ վեր ելլելով ըսաւ , ինչ բան հանդիպեցաւ ինծի ,» :

Սուաղ լացի ձայն մը ականջին եկաւ . խանձարուրք մը ձեռքին դպաւ . շուտ մը հասկըցաւ ամէն բան . իմացաւ որ մայր էր : Ինչտուով մը տղան ձեռքը առաւ , ու գրկին վրայ դրած զայն՝ քուն

մտաւ : Եւ թաքեւարութիւն է Բոնչման յոր քունը տուեր է մարդուս , և աւելի մեծ բարեւարութիւն՝ մեր ապագայի անդիտութիւնը :

Երբոր Փրանկիսկա արթնցաւ , առաւօտ եղեր էր : Բոնչի նայուածքը տըղուն վրայ եղաւ : « Բոնչի է աս . ինչպէս Սիւնչման գոհ պիտի ըլլայ . երկու մանչ ունենալէն ետքը , աղջիկ մըն ալ հարկաւոր էր . ինչպէս սիրուն է . նշան ալ ունի , պզտիկ նշան մը վերին շրթանցն ու քթին մէջ տեղը ,» : Փրանկիսկայի սիրտը ուրախալից՝ ամէն բան կը մոռնար . կը գուրգուրար տղուն վրայ , ու մոքէն չէր անցըններ տրտմելու գտնուած տեղոյն վրայ : Եւ սակայն կամաց կամաց անծանօթ նեղութենէ մը բռնուելով , հիւանդութեան դէմ կը կռուէր՝ առանց անոր ծանրութեանը վրայ կասկածելու : Հիւանդաց ամենօրեայ այցելութեան ատենը հասաւ . բժիշկը իրեն անկողնին քովը մօտեցաւ , ու Փրանկիսկային երեսին սաստիկ այլալուծեան նշանները տեսածին պէս , իմացաւ որ փոխադրական ջերմին նշանները կային վրան : Կանչեց հոնտեղի հիւանդապահ կնիկներէն մէկը , որ եկաւ առաւ տղան մօրը գրկէն , ու հարցուց իրեն ըստ տեղոյն սովորութեանը . « Տղադ դուն կը սնուցանես , չէ նէ Մանո-Յիսուս (Enfant-Jésus) որբանոցը տանինք ,» :

Շատ ստոյգ է որ այն դժբաղդ կանանց մեծ մասը , որոնք Սայրութիւն հիւանդանոցին մէջ մայր կ'ըլլան , կարողութիւն չունին իրենց զաւակը սնուցանելու . և կամաւ կամ ակամայ երեսէ կը թողուն զայն : Բմէն օր , պզտի պատգարակաւ մը , երկու , իրեք , չորս տղայք կը տարուին Սանուկ-Յիսուսի որբանոցը , որ Բնֆէր ճամբուն մէջ կ'իյնայ . հոն մօնող տղոց ցանկին մէջ կը գրուին . իւրաքանչիւր տղայ թիւ մը ունի . կը նշանուի ծննդեան տեղը , օրը ու հանգամանքները . որոշ կը գրեն անունը , որպէս զի յանկարծ թէ որ մայրը օր մը ուզենալու ըլլայ զտղայն , կարենայ գտնալ : Բոնչի ամիսներէն տղան

գայեկի կը խրկեն, ուր որ ըլլայ փոյթ չէ, երբեմն Ռիգարտիա, երբեմն Ռուր գոնտիա, երբեմն ալ հեռու: Թէ որ աղէկ վիճակի մէջ է, շատ լաւ. Թէ որ գէշ, Թշուառաբար շատ անգամ յերաստեստեաներուն ակամեղ չհասնիր: Երբ: Թէ որ մեռնի տղան, շատ քրճանիկ է. իսկ Թէ որ ապրի՝ առանց մօրմէն փնտրուելու, կ'ըլլայ հասարակ արուեստաւոր, շատ անգամ փուճ անձ մը... ահաւասիկ այս է խեղճերուն սովորական վիճակը. քիչ անգամ կ'ըլլայ որ գոհ կեանք մը կարենան անցընել:

Թէ որ Փրանկիսկա հասկընար անոնց հարցմունքը, ձեռքերնէն կը յափրշտակէր զաղջիկը. բայց ինքը գերմաներէն միայն գիտէր, և կարծեց որ ժամուան մը համար կ'ուզեն զտղան՝ որպէս զի մկրտելու տանին: Չկրնալով գուշակել գլխուն գալիքը, հիւանդապահ կնկան ժպիտով մը չնորհակալութիւն ըրաւ. և տղուն անունը գերմանական հնչմամբ մը ըսաւ որ Սարիամ-Վերդրուտա Սիւնչման գրուի. անկէ ետքը պապաւ տղան, ու ձեռքովը նշան ըրաւ որ առնեն տանին: Խեղճ աղջիկը գնաց մտաւ այն անտէրունչ տղայոց մէջ, որ աշխարհիս ամենէն խեղճ արարածներն են:

Սամէ մը վերջը Փրանկիսկա ցնորման մէջ ինկաւ: Հիւանդութիւն ծանր էր. բայց առողջ և ամուր կազմուածք ունենալուն համար, սկսաւ կամաց կամաց յաղթել հիւանդութեանը: — Իսկ Սագդաղինէ տեսնելով որ քոյրը չգար, տաքնապած Ռարիզ վազեց եկաւ. շատ փնտռելէն վերջը՝ գտաւ զինքը, և ետքը մէկէն Սանուկ-Յիսուսի որբանոցը գնաց զքեռորդին ուզելու համար անոր կարգին Թուովը. պատասխան տուին իրեն Թէ աղջիկը ծննդէնէն երկու օր վերջը մեռեր էր: — Փրանկիսկայի լեզուն բացուելուն պէս՝ առաջին խօսքը այն եղաւ՝ որ իր աղջիկը ուզեց: Սագդաղինէ առջի բերան չհամարձակեցաւ իրեն պատասխան տալու:

Սերջապէս երբոր խեղճ մայրը ի-

մացաւ բանին ստուգութիւնը, չհաւաչեց, չսացաւ, այլ ամենեւին չհատաց: «Չէ, չէ, ըսաւ ուժով մը, աղջիկս մեռած չէ. տղայ մը այս կերպով չմեռնիր առանց մօրը գիտնալուն. Թէ որ աղջիկս մեռած ըլլար, կարելի էր որ իմարտիս սարսափը չգուշակէր զայն»: Ինչ մը քալել սկսելուն պէս, Սանուկ-Յիսուսի որբանոցը ուզեց որ տանին զինքը: Նոն որ մտաւ, իր չորսդին ժողվուած հիւանդապահ կանանց ըսաւ. «Պիտի ըսէք ինծի Ստուծոյ դիմացը Թէ ինչ եղաւ աղջիկս. պէտք է որ ինծի դարձնէք զայն»: Տունը վերվար քալեց, սրահները պտրտեցաւ, օրօրոցները զննեց: Հարկ եղաւ որ քովինները այս յուսահատ գործողութեան զինքը արգիլեն:

Նոյն իրիկունը անմխիթար Սագդաղինէն առաւ տարաւ զքոյրը Ֆոնդէնրպոյ: Բայց ամենեւին չկրցաւ ըզփրանկիսկան հանդարտեցընել, որ սատիկ մաղձոտութեան մը մէջ ինկաւ: Երկու ամիսէն երբոր հարկ եղաւ որ ելլէ Ֆոնդէնրպոյէն ու դառնայ Սգիւրձ հէյմ, դարձեալ սաստիկ ցաւօք լեցուեցաւ. չէր ուզեր անկէ հեռանալ: Նոյն պատճառաւ ախորժ մը չզգաց երբ որ իր գեղն ու իր տունը դարձաւ: Սիրտը ելաւ երբոր համբոյր տուաւ իր սիրելի Սիւնչմանին ու երկու մանրիկ որդւոցը: Սմէքը գոհ և ուրախ էին զինքը տեսնելուն, և ուրախութեան ձայներով լեցուեցաւ տունը. որովհետեւ իրենց համար՝ որ զտղան չէին տեսած, մեծ կորուստ մը չէր: Սիւնչման վշտացան տեսնելով որ նորեկ հիւրը նոյն զուարթ երես Փրանկիսկան չէր, որն որ քիչ մը առաջ աշխոյժ ու գործունեայ ու մտադիր ամէն բանի՝ երգով կը կատարէր տանը ամէն գործքերը. իսկ հիմա տրտում տխուր էր, իր աղջիկը կը մտածէր: () րն՝ ի բուն աչքին դիմացը կու գար անիկայ. գիշերը յանկարծ քունէն վեր կը ցատքէր կարծելով Թէ կու լայ աղջիկը: Վրացիք սիրաւ չէին ըներ իրենց սղտի տղոցմովը իրեն զրան առջեւէն անցնիլ, վասն զի

խեղճ մայրը կու լար զանոնք տեսնելով .
և ծերունիք ալ իրեն վրայ նայած ա-
տեննին՝ իրենք իրենց կ'ըսէին թէ
« Փրանկիսկային խեղճը գլխէն գացեր
է իրեն աղջկանը հետ » : Այսպէս
այսպէս տարի մը խորին տրտմութեան
մէջ ընկղմած անցուց : Այց անկէ ետ-
քը Լստուած որ այնչափ գութ ունի
վշտացեալ անձանց վրայ , և ինչպէս կը
հաճի նէ այնպէս իր արարածները կը
կառավարէ , ողորմեցաւ Փրանկիսկայի
վրայ , ու երկրորդ աղջիկ մըն ալ խրկեց
իրեն :

Թէ որ կրնաս երեւակայէ թէ ինչ
ուրախութիւն զգաց մայրը աս նորա-
ծին երկրորդ աղջկանը վրայ , որուն
պզտի դէմքը աներեւութացած քրօջը
կերպարանքին շատ նման էր : Փրան-
կիսկային պատրանքը այնչափ մեծ էր ,
որ նորածին զաւակը ամենեւին երկրորդ
աղջիկ մը չէր սեպեր , այլ առջինը ,
կորսուածը որ իրեն բերեր դարձուցեր
էին : Լսոր ալ նոյն անունը դրաւ՝ Վեր-
դրուտա . մտքին մէջ երկուքը իրարու
հետ կը շփոթէր . մոռցաւ իր դժբաղդ
ճամբորդութիւնը , ալ անցեալ վիշտերն
ու ցաւերը չէր յիշեր . և նորէն սկսաւ
առջի զուարթութիւնն ու ծիծաղը փայ-
լիլ երեսին վրայ , ու երգերն ալ սկսան
լսուիլ իր բերնէն : Լսորաւ մարդս
միշտ ցաւոց ու վշտաց մէջ չկրնար ըլ-
լալ . Վախախնամութիւնը , որ գիշե-
րունէ ետքը առաւօտ կը ծագէ , գթա-
ծաքար նաև մարդուս ցաւերն ալ կը
փարատէ :

Ինկէ վերջը տարիները խաղաղ ու
հանգարտ կ'անցնէին : Արկու մանչե-
րուն տարիքն առաջ կ'երթար ու տա-
րիքին հաւասար ազնուութիւնն ալ կ'ա-
ռէր իրենց վրայ : Փրանկիսկայի աչուը
ները միշտ պզտիկ աղջկան վրայ ըլա-
լով , ուրախութեամբ կը տեսնէր որ կը
մեծնար և ալ ուրիշ բան չէր անցնէր
մտքէն : Ալ վերջապէս օր մը հասաւ
որ Վերդրուտա տասներեօթը տարե-
կան եղաւ : Տեսնելու էր զինքը թէ
ինչպէս խնամուերես ու սիրելի կերպ
ունէր , աշխոյժ , բարեմիտ , ընկերասէր ,

խնամատար ծերոց , քաղցր ու գթասէր
առ վշտացեալ : Ալ որչափ ալ կը սի-
րէր զմայրը . այո , մայրը միայն կրնար
անոր սիրոյն մեծութեան չափն իմա-
նալ : . . . Սակայն , ափսոս , աշխարհիս
վրայ տեւական երջանկութիւն չկայ .
երազի մը պէս անցաւ Փրանկիսկայի
ուրախութեան տարիները :

1832 տարւոյն մաղձացաւ , որ գէպ
'ի Վաղղիա առաջ կու գար , հասաւ
Սգիւրձհէյմ : Իր անգութ մանգաղը
հնձեց միայն մէկ կեանք մը բոլոր բը-
նակչացը մէջէն . ցուրտ ձեռուներովը
Վերդրուտային ճակատը դպաւ , ու
գունատած վարդը գլուխը ծռեց . խեղճ
աղջիկը սահեցաւ գերեզման ինկաւ
մօրը գրկէն : ()ր մը ու գիշեր մը ան-
շարժ , անզգայ ու մունջ կենալէն ետ-
քը , Փրանկիսկա յանկարծակի տնէն
դուրս ելաւ անխռով ու քաջասիրտ քա-
լուածքով մը , ու ժողովրդապետին գը-
նաց : « Արջանիկ եմ հիմա , ըսաւ ա-
նոր . տեսայ որ իմ Վերդրուտա աղջիկս
հրեշտակաց բնակակից է : Այլաւ զիս
տեսնելու , ու ըսաւ ինծի . Սայր իմ ,
մի ցաւիր իմ հեռանալուս վրայ և մի
լար իմ վրաս , վասն զի ես շատ երջա-
նիկ վիճակի մէջ եմ , այլ գնա Գոնդէ-
նըպոյ փնտրուէ քու աղջիկդ » : Վա-
հանայն կու լար Փրանկիսկայի ըսածը
մտիկ ընելով . և ամենեւին պատասխան
մը չտուաւ անոր :

Փրանկիսկա դարձաւ տուն ու սկսաւ
ճամբայ ելլելու պատրաստուիլ : Խեղճ
ընկերը , տժգոյն ու անմխիթար , ինքն
ալ անոր ըրածին հետեւեցաւ . կօշկա-
կարի կաշիէ գոգնոցը ձգեց վրայէն , իր
զգեստը հագաւ , առաւ տնէն ու քա-
րեկամներէն քիչ մը ստակ՝ որչափ որ
կրցաւ ժողովել , գոցեց տանը դուռը՝ ո-
րուն մէջ մարդ չկար , ու կնկանը հետ
մէկտեղ ձեպընթաց կառքին մէջ մտաւ ,
որ իրենց տանը առջևէն կ'անցնէր : Լս-
դէկ գնաց ճամբորդութիւնը : Փրան-
կիսկա ամենեւին չէր լար և ոչ ալ կը
խօսէր . իսկ սրտին մէջ անցածը Լս-
տուծոյ միայն էր գիտելի : Լս ահաւոր
հարուածին վրայ՝ որով պէտք էր որ

խեղճ՝ մօրը սիրտը կոտրէր՝ շատոնց 'ի վեր մոռցուած յիշատակ մը միտքը յանկարծ եկեր էր . և դեռ նոր գոցած գերեզմանի մը քարը՝ այլայլած սրտին մէջ ատենօք կորսնցուցած աղջկանը պատկերը գիշերուան աստղի մը պէս ծագեր էր , և աս աստղին նայելով կ'երթար յուսալից իր ճամբան , և կը կրկնէր միշտ ըսելու իր ամուսնոյն՝ թէ “ Բըջիկս մեռած չէ , ողջ է , ապահով եմ որ պիտի տեսնամ զինքը ” : Երջապէս հասաւ Բարիզ , ու շուտ մը գնաց Սանուկ-Յիսուսի որբանոցը :

Փրանկիսկա որբանոցին դուռը ոտք կոխելէն ետքը , տասնըեօթը տարուան երջանիկ օրերն որ անցուցեր էր՝ մտքէն ելան : Ինչ դառնակսկիծ անհանգստութիւն որ կրած էր սրտին մէջ առաջին անգամ հոն երթալուն պզտի աղջկանը վիճակին վրայ , ինչ սաստիկ փափագ ու հաստատուն կամք ունեցած էր զան գտնելու , նոյն զգացմունքներով լի էր հիմա ալ : Բլուրները կրակ կտրած՝ ըսաւ աղջկան անունները , ծննդեան օրը , տեղն ու մասնաւոր պարագաները . ամէն բան յիշեցուց : Որբանոցին տեսուչը ուշադրութեամբ մտիկ ընելէն ետքը , առանց շատ յուսոյ , բայց իր բարեսրտութեամբը բերել տուաւ 1815ին փետրուարի ամսատետրը , և 187 օրուան երկայն ցուցակը , ուր այնչափ մանր տղայոց անուններ արձանագրեալ կային , կնկան դիմացը դրաւ : Տեսնելու էր աս միջոցին մօրը կերպարանքը , և թէ Բնչպէս ինքիրմէն դուրս ելած Փրանկիսկա ցանկին մէջի եղած անունները կը կարդար . սակայն թշուառաբար չկրցաւ գտնել յետ ամենայն ջանից իր սիրելի զաւակին անունը : Բւելի զարմանալին ան էր որ ուրիշ աղջկան մը անունը , Սարգարիտա Տիւլմէն ըսուած , նոյն օրուան ցանկին մէջ կրկին անգամ գրուած էր : Բայ պարագան զարմացուց տեսուչը . անուն մը կը պակսէր , ուրիշ մըն ալ կրկին անգամ գրուած էր : Ինչ էր ասոր պատճառը . արդեօք սխալմունք մը եղած էր :

Բայն ատենն որ Փրանկիսկա Սայ-

րութիւն հիւանդանոցը գացեր էր , անոր մէջ եղած մարքը գրեթէ ամէնքը հիւանդութենէ բռնուած էին և շատերն ալ կը մեռնէին : Բնչ մէկը ասոնցմէ որբ զաւակ մը կը թողուր . և երբ այսչափ բազմութիւն տղայոց մէկէն կը հասնէին Սանուկ-Յիսուսի որբանոցը , կարելի չէր արդեօք որ որչափ ուշադրութիւն ալ ըլլուէր սխալմունք չընելու համար՝ մէկ տղան մէկալին տեղը առնուէր սխալմամբ ու ասանկով շփոթէին իրարու հետ տղայք :

Տեսուչը հարցուց Սիւլմանի . “ Բայ աղջիկը արտաքին նշան մը ունէ՞ր որ կարենանք ճանչնալ ” : — “ Կարծեմ որ շրթունքին վրայ պզտի սև կէտ մը ունէր , պատասխան տուաւ անիկայ . բայց ապահով չեմ գիտեր աս բանս , որովհետեւ մօրը հետ աղջկանը վրայ խօսելու ամենեւին չեմ համարձակած , մանաւանդ յետ որոյ Եստուած մեզի ուրիշ զաւակ մըն ալ տուաւ ” : — “ Փորձ մը ընենք , ըսաւ տեսուչը . մօր մը սիրտը երբեմն աւելի ճարտար է ասանկ բաներու մէջ ճշմարիտը գուշակելու ” : Եւ անանկ դիրք մը առնելով՝ որ Փրանկիսկայի դէմքին վրայ նկարուելիք ըզգացմունքները կրնար դիտել , հետեւեալ տեղեկութիւնը կարդաց . “ Սարգարիտա Տիւլմէն . . . արտաքին նշանները . տկար , հիւանդոտ , գրեթէ հոգեւաւք : Բջ ոտքին վրայ կարմիր բիծ մը ունի ելակի նման ” : Փրանկիսկա կարծես թէ և ոչ ուշադրութիւն ըրաւ կարգացածին : Տեսուչը կարդաց նորէն . “ Սարգարիտա Տիւլմէն , ծնեալ Սայրութիւն հիւանդանոցին մէջ . . . արտաքին նշանները . ուժով , բարեկազմ : Երին շրթունքին ու աջակողմեան ռնգանցը մէջ տեղը նշան մը ունի ” . . . : Փրանկիսկա աս լսածին պէս մէկէն վեր ցատքեց իր աթոռէն , ու “ Իմ աղջիկս է ան , ան իմ աղջիկս է ” պոռալով՝ ինկաւ մարեցաւ : — “ Ինչ ցաւալի բան , վրայ բերաւ տեսուչը . խեղճ մայր . այս երկրորդ Սարիամ Տիւլմէնը մեռած է ” . . . : — “ Ընչէ , ազաղակեց Փրանկիսկա արթննա-

լով . իմ աղջիկս մեռած չէ . Ֆոնդէնը պղտ է , ողջ է , , : Լ'ն ատեն տեսուչն ըսաւ Ս իւնչմանի . “ Լ'ն տար քու կը նիկդ , և թող որ ուր որ ուզէ նէ՝ երթայ : Բայց գիտցիր որ այն նշանը ունեցող աղջիկը ոչ եթէ Ֆոնդէնը պղտ , հապա լքմուր դայեկի քով դրուեցաւ , , :

Փրանկիսկա երբոր հասաւ Ֆոնդէնը պղտ , սկսաւ բոլոր քաղքին մէջ փնտրուել իր աղջիկը , երբեմն ճամբաներու մէջ ալ վազվզելով այն կանանց ետեւէն , որոնց գիրկը պզտիկ աղջիկ մը կար :

Ս ագդաղինէ մինակ լքմուր գնաց : Դայեակը դեռ ողջ էր . և Ս ագդաղինէի հարցմունքներուն ասանկ պատասխան տուաւ . “ Հրամներես , ես մեծցուցի իմ Սարգարիտա Տիւշմէն . աղուոր աղջիկ մըն էր , ծիծաղերես , քաղցր ու ազնիւ , և բոլոր տունը խընտուսի մէջ կը պահէր , , : Ս րայ բերաւ Ս ագդաղինէն դողալով . “ Փնտուած աղջիկս մարմնոյն վրայ մասնաւոր նշան մը ունէր . նայէ միտքդ բեր , ոտքին վրայ էր աս նշանս՝ թէ երեսին , , : —

“ Ստքին վրայ նշան մը չունէր . բայց բերնին ու քթին մէջ տեղը մանր սև բիծ մը կար , և հետեւաբար հիմա ալ կայ . . . Սակայն կը տեսնեմ որ երեսիդ գոյնը այլայլեցաւ , , . . . — “ Ս'ը է հիմա աս աղջիկը , , : — “ Ս'ը որ ես տարի , երբոր հարկ եղաւ : Բաւական նեղութիւն քաշեցի մեր քովէն տանելու . աղջիկը չէր ուզեր զիս թողուլ : Բայց արդեօք դուն ես իր մայրը՝ որ ասանկ հարցմունքներ կ'ընես ինծի : Յուսամ որ իր բարւոյն համար կը հարցընես , առանց որոյ , , . . . — “ Հրամներես , իր աղէկութեանը համար է : Բայց հիմա ուր է աս աղջիկը , , : — “ Լը բնակի Ֆոնդէնը պղտ , և Որսուլա անուամբ կնկան մը քով դերձակութի կը սորվի , Սապլոն փողոցին մէջ , , : — “ Ֆոնդէնը պղտ , պուռաց Ս ագդաղինէ : Լ'ն , խեղճ քոյրս , Լ'ստուած ինքն ուրեմն ազդեր էր քեզի , , :

Լ'ճապարեց թուաւ Ս ագդաղինէ 'ի Ֆոնդէնը պղտ . դտաւ զՓրանկիսկա որ քաղաքին մէջ թափառական կը շրջէր :

“ Լ'կուր երթանք գտնելու քու աղջիկդ , ըսաւ իրեն՝ սիրտը սաստիկ ելած . քու խօսքդ իրաւ է եղեր , , : — “ Տէր Լ'ստուած , ըսաւ Ս իւնչման դողալով , ուրեմն գտա՛ր դուն աղջիկը , , : — “ Լ'ստեկէք , եկէք հետս , , : Ը ուտ մը հասան Սապլոն փողոցը , ու Որսուլա կնոջ կրպակը մտան : Փրանկիսկա ցնորածի դէմք առեր էր , որով հոնտեղի աշխատաւոր կանայք շատ վախցան իր նայուածքէն , որ ասոնց մէջ իր աղջիկը կը փնտրուէր : “ Իրաւ շատ տարի քովս պահէցի Սարգարիտա Տիւշմէնը , ըսաւ Որսուլա . և սիրով դեռ շատ ատեն քովս կը պահէի . բայց իր տկար կազմուածքը աւելի գործունեայ կեանքի մը կը կարօտէր , անոր համար իմ խանութս յաճախող կնիկներէն մէկուն քով աղախնութեան դրի զինքը , , : — “ Տեղը ուր է , ըսաւ Ս ագդաղինէ , , : — “ Հոս մօտ , Բարիզու փողոցը , թիւ 5 , , :

Իրեքը մէկէն հոն վազեցին : Դրան զանգակը ետեւէ ետեւ զարնէլէն ետքը՝ պառաւ աղախին մը եկաւ դուռը , ու “ Հոս մարդ չկայ , ըսաւ , տնեցիք գեղ գնացին , , : — “ Իսկ Սարգարիտա Տիւշմէնը , , : — “ Հիմա հոս չկենար : Խեղճը աշխատութեան չգար , հիւանդ պառկած է , , . . . — “ Հիւանդ , , : պուռաց Փրանկիսկա շփոթած : — “ Հիմա հիւանդանոցն է , վրայ բերաւ գեղացի կնիկը : Փողոցիս աջ կողմէն գնացէք , հոն կը հանէ զձեզ , , :

Փրանկիսկա փութաց Ս ագդաղինէ և Ս իւնչմանէ առաջ հասաւ հիւանդանոցը . նետի պէս ներս մտաւ , սրահի մը մէջ նետուեցաւ , ու հոն աչուրները չորս դին պտըտցընելով . . . տեսաւ որ աղջիկ մը գլուխը բարձին դրած կը քնանար , ճանոցաւ մէկէն ու պուռաց . “ Լ'հա այս է աղջիկս , այս է իմ աղջիկս , , : Ի'կէն 'ի մէկ աղջիկը ցատքեց նստաւ անկողնին վրայ , և . . . թող պատմեն հոս նոյնպիսի երջանկութեան մը հանդիպողները՝ մօր մը և աղջրկան փոխադարձ խանդաղատանացը ձեացուցած տեսարանները :

Երբոր Սագգաղինէ ու Սիւնշման հասան, առջի բերան չտեսան զաղջիկը, որովհետեւ մայրը պլլուած էր անոր։ Բայց քիչ ատենէն զուարթ երես և սև ու փալփուրն աշուրներով աղջիկը տեսնուեցաւ իրենց աչքերուն։ Ինչ ատեն Սիւնշման զարմանքով և ուրախութեամբ լցուած՝ ձեռուրները վեր վերցուց ու աղաղակեց. «Եստուծոյ հրաշքն է այս. երկնքէն իջաւ մեր զաւակը. ահա մեր Վերդրուտան որ մեռած էր՝ ողջընցաւ»։

Երբոր փրանկիսկա իր աղջիկը Սդիւրձէյմ տարաւ, բոլոր դրացիքը վախցած աղջրկան առջևէն կը փախչէին, ըսելով թէ «Վերդրուտան գերեզմանէն յարութիւն առեր է»։ — «Զէ, չէ, պատասխանեց գեղին վարժապետը. նայեցէք՝ ասիկայ շրթունքէն վեր պզտի նշան մը ունի, որ մէկալ Վերդրուտան չունէր»։

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մեծն Պետրոս։ (Տես Հտ. ԺԵ, երես 360)

Շարունակութիւն և վերջ

Թշուառաբար անգութ մահը շուտով Պետրոսի վրայ հասաւ ու չինայեց իրեն. վախճանեցաւ յիսունուիրեք տարուան 1723ին յունուարի 28ին։ Բարձրահասակ էր, ազնուական ու աշխոյժ կերպ մը ունէր. խօսակցութիւնը կրակոտ ու բնական ճարտասանութեամբ մը զարդարուած. անխոնջ էր, գործունեայ ու աշխատասէր, և կ'արհամարհէր զպերճութիւն. չէր կրնար համբերել որ իր կամքերը, փափաքներն ու ախորժները ու իցէ պատճառով կամ պարագայով մը ուշացուն կատարուէր։ Հրդեհներու օգնութե հասնելու համար մասնաւոր մարդիկներ սահմաններ էր. ինքն ալ ասոնց մասնակից ըլլալով՝ ձեռքը կացին մը առած ուրիշներէն առաջ բռնկած տուններուն վրայ կ'ելէր, ու ամէն վտանգ աչքը

կ'առնէր։ Նամբորդութիւն շատ կը սիրէր, և առանց հետեւակիցներու ստէպ Լարոպայէն Եսիա կ'անցնէր, նոյնպէս Բեդրպուրկէն ալ Սոսկուա, որ 200 փարսախի միջոց է, իբրեւ թէ գեղի զուարճութեան տուն մը երթար։ Բուռն էր բարեկամութեան, ատելութեան, վրէժխնդրութեան ու հաճոյից կիրքերուն մէջ։ Վինի ու զօրաւոր ըմպելիքներ սաստիկ խմելու գէշ սովորութիւնն ունէր. ասիկայ անանկ աւերեց իր առողջութիւնը, որ երբեմն երբեմն վրան կատաղութիւն կու գար, և ինք իրմէն դուրս կ'ելէր. այն միջոցին անգութ էր։ Բայց թէ որ իր մտերիմներէն մէկը զգաստացընէր զինքը քաղցրութեամբ, կը հանդարտէր ու կ'ամրնար իր սրտմտութեանցը վրայ, ու այսպէս կ'ըսէր. «Ես իմ ազգս կարգաւորեցի, և զիս չկրցայ կարգաւորել»։

Սեծն Պետրոս բոլոր իր կայսերութեան մէջ ամենէն գիտուն մարդն էր. շատ լեզուներ կը խօսէր, քաջ էր չափաբերութեան ու աշխարհագրութե մէջ. ինչուան նաեւ վիրաբուժութիւն ալ սորված էր, և այլ և այլ առիթներու մէջ ի գործ դրաւ զայն։ Սեծն մարդու հետ սիրով կը վարուէր, ու միշտ անոյշ ծիծաղ մը երեսին վրայ կ'երևնար։ Եւ այն աստիճանի իր սրտին քաջութիւնը մարմնոյն ալ հաղորդած էր, որ ոչ ցուրտէն կը վախնար, ոչ տաքէն, ոչ քամիէն, ոչ անձրեւէն, ոչ ձիւնէն, ոչ սառոյցէն. և աւելի հաճութեամբ վրանի տակ կը պառկէր կը քնանար՝ քան թէ իր Սոսկուայի պալատին մէջ։ Իրեն դիմացը եղած համարձակախօսութեանց չէր նեղանար, երբոր չափաւոր ըլլային. որովհետեւ վեհանաճութիւնը կը փայլէր իր բնաւորութեանը մէջ։ «Իմ թշնամիներս, կ'ըսէր ինքը, զիս բարբարոս կը կոչեն. բայց համբերութիւն, ես զիս պիտի արդարացընեմ բոլոր աշխարհքիս աչքին առջև»։ Եւ այն պատերազմէն ետեւ՝ որ բոլոր շուկետական բանակը ստիպուեցաւ անձնատուր ըլլալու հաշտութեամբ,